

ANDRZEJ PIOTR WIATRAK
*Centrum Doradztwa i Edukacji w Rolnictwie
w Brwinowie*

UWARUNKOWANIA ZMIAN W ORGANIZACJI EDUKACJI ROLNICZEJ W POLSCE

1. Uwarunkowania działań edukacyjnych na wsi

Edukacją zawodową dla potrzeb wsi i rolnictwa zajmuje się w Polsce Ministerstwo Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej. Zadaniem tymi w większości krajów zajmuje się resort rolnictwa, działający w tym środowisku i oddziaływający bezpośrednio na kwalifikacje rolników i osób pracujących w jego otoczeniu. Ma to uzasadnienie praktyczne i znajduje odzwierciedlenie w ustawodawstwie związanym z edukacją i zadaniami resortu rolnictwa. I tak w Polsce w aktualnym ustawodawstwie mówi się o tym w *ustawie o utworzeniu Urzędu Ministerstwa Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej* (Dz.U. nr 73/1989) oraz w *ustawie o systemie oświaty* (Dz.U. nr 95/1991). W pierwszej z nich pisząc o zakresie działania Ministerstwa Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej stwierdza się, że „Do zakresu działania należą sprawy oświaty rolniczej oraz postępu naukowo-technicznego (art.3.1.10, s.1100). Z kolei w ustawie oświatowej zadania te są określone szerzej, o czym świadczą następujące zapisy:

1. „W zakresie kształcenia zawodowego Minister Edukacji Narodowej wykonuje swoje działania przy udziale właściwych ministrów, którzy uczestniczą w ustalaniu ramowych planów nauczania i minimów programowych specjalistycznych przedmiotów zawodowych, zestawu dopuszczonych do użytku szkolnego programów i podręczników szkolnych oraz innych środków dydaktycznych w zakresie zawodów podstawowych dla reprezentowanych przez nich branż” (Art.23.1, s.1281);
2. „Właściwi ministrowie, o których mowa w ust. 1, w porozumieniu z Ministrem Edukacji mogą dokonywać oceny efektywności kształcenia w poszczególnych zawodach i specjalnościach” (Art.23.2, s.1281);
3. „Minister Edukacji Narodowej, a w odniesieniu do zakładów kształcenia nauczycieli szkół artystycznych, medycznych oraz rolnictwa i gospodarki żywnościowej - odpowiedni Ministrowie: Kultury i Sztuki, Zdrowia i Opieki Społecznej oraz Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej określają, w drodze rozporządzenia rodzaje, zasady tworzenia, przekształcania i likwidowania oraz organizację i zasady działania zakładów kształcenia nauczycieli, a także zasady sprawowania nadzoru pedagogicznego” (Art.71.2, s.1289);

4. „Ministrowie Kultury i Sztuki, Zdrowia i Opieki Społecznej oraz Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej określają, w drodze rozporządzenia rodzaje, zasady tworzenia, przekształcania i likwidowania oraz zasady działania placówek doskonalenia zawodowego nauczycieli przedmiotów zawodowych, odpowiednio szkół artystycznych, medycznych oraz rolnictwa i gospodarki żywnościowej” (Art.78.2, s.1289).

Z zapisów tych wynikają obowiązki Ministra Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej wobec szkolnej oświaty rolniczej, a przede wszystkim takie ustalenia jak: przygotowanie programów kształcenia w poszczególnych zawodach związanych ze wsią i rolnictwem, planów nauczania, podręczników szkolnych i środków dydaktycznych, doskonalenia zawodowego nauczycieli itp. Jednocześnie Art. 68 ust.1 ustawy o systemie oświaty (Dz.U. nr 95/1991) oraz Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej i Ministra Pracy i Polityki Socjalnej z 15 października 1993 roku (Dz.U. nr 103/1993) mówią *o zasadach podnoszenia kwalifikacji zawodowych i wykształcenia ogólnego dorosłych w formach szkolnych i pozaszkolnych*. Rozporządzenie to szczegółowo określa zasady, warunki i formy podnoszenia kwalifikacji dorosłych, ale nie określa w jaki sposób będą one przebiegały. Będą one ustalone w późniejszym okresie, jak można sądzić na podstawie art. 68, ust.2 ustawy o systemie oświaty, w której stwierdza się, że „Właściwi ministrowie w porozumieniu z Ministrem Edukacji Narodowej oraz Pracy i Polityki Socjalnej mogą określić, w drodze rozporządzenia, organizację i zasady działania ośrodków doskonalenia zawodowego i innych placówek kształcenia ustawicznego dorosłych” (s.1288).

Pozaszkolna oświata w środowisku wiejskim ma duże tradycje i sukcesy, które powinny być wykorzystane w obecnych warunkach, gdy wzrasta znaczenie pozaszkolnych form edukacji. W zachodzących bowiem przemianach społecznych i gospodarczych w Polsce szczególnego znaczenia nabierają działania edukacyjne, przygotowujące ludność do życia i pracy w nowych warunkach. Dotyczy to zwłaszcza różnych form oświaty pozaszkolnej i doradztwa, z uwagi na możliwość szybkiego ich przygotowania i dostosowania do aktualnych potrzeb, co ma istotne znaczenie w okresie przejściowym.

Konieczność dostosowania się wsi i gospodarki żywnościowej - w tym i rolnictwa - do zasad gospodarki rynkowej i zachodzących zmian wyznacza cztery główne kierunki prac oświatowych. Są one następujące:

1. Działania oświatowe mające na celu upowszechnianie wiedzy o nowych zasadach ustrojowych, rozwijające u rolników przedsiębiorczość i zdolność dostosowania się do warunków gospodarki rynkowej, a więc podejmowania przez rolników decyzji umożliwiających funkcjonowanie ich warsztatu pracy oraz realny wzrost dochodów.

2. Umożliwienie zdobycia kwalifikacji rolniczych osobom, które ich nie posiadają, a pragną i będą prowadzili działalność rolniczą.
3. Umożliwienie mieszkańcom wsi zdobycia kwalifikacji i umiejętności do prowadzenia działalności gospodarczej w zawodach pozarolniczych, drobnej wytwórczości, usługach i całej infrastrukturze pracującej na rzecz rozwoju wsi.
4. Umożliwienie mieszkańcom wsi przekwalifikowanie się i szukania kwalifikacji dla alternatywnych zajęć oraz ich realizowanie.

2. Doradztwo a oświata rolnicza

Kształcenie zawodowe, w tym kształcenie praktyczne, umożliwia przygotowanie do pracy w określonej dziedzinie wraz z podstawowymi umiejętnościami, które są utrwalane w czasie pracy i doksztalcenia zawodowego. Często - tak jak obecnie w Polsce, o czym była już mowa - zachodzi potrzeba poszerzenia tych umiejętności, a nawet ich zmiany. W związku z tym w systemie oświaty należy szerzej niż dotychczas uwzględnić pozaszkolną oświatę (szkolenia i doradztwo). Obecnie formalne powiązanie między szkolną i pozaszkolną oświatą jest minimalne, a doradztwo nie zawsze jest traktowane jako forma edukacji⁽¹⁾. System taki jest niewłaściwy, gdyż nie pozwala w pełni zintegrować wszystkich działań edukacyjnych na wsi i wobec rolnictwa. W związku z tym istnieje potrzeba ściślejszego niż dotychczas powiązania szkolnej i pozaszkolnej oświaty. Powinien to być system wspólny, wzajemnie się uzupełniający.

Wspólny system edukacji jest niezbędny zarówno dla kompleksowego rozwoju wsi i jej przestrzennego zagospodarowania, jak też i dla pełnego zapewnienia realizacji celów polityki wiejskiej i rolnej oraz oświatowej i społecznej. Podkreślić przy tym należy, że wspólny system edukacji rolniczej jest konieczny, a zwłaszcza w obecnych warunkach, gdy:

1. wprowadza się nauczanie szerokoprofilowe, które daje możliwości uzyskania podstaw wiedzy w określonym zawodzie, natomiast jej doskonalenie odbywa się w różnych formach pozaszkolnej oświaty (szkolenia i doradztwo); oznacza to, że przy nauczaniu szerokoprofilowym wzrasta znaczenie doradztwa, które wchodzi w wąskie profile (specjalności i specjalizacje); szkoła przygotowuje więc do pracy w określonej działalności, natomiast umiejętności nabywane są w trakcie pracy i doskonalenia zawodowego;
2. mówi się o potrzebie wielofunkcyjnego rozwoju wsi i zaczyna się realizować te programy, to podstawą ich powodzenia jest przygotowanie kadr i przekwalifikowanie części mieszkańców wsi;

(1) W rolnictwie w szczególności taką rolę ono pełni.

3. występuje bezrobocie na wsi i potrzebne jest przekwalifikowanie ludności;
4. przy przemianach strukturalnych wsi i rolnictwa.

Powiązanie szkolnej i pozaszkolnej oświaty powinno być widoczne przede wszystkim na szczeblu regionalnym, gdzie szkoła (szkoły), jak i ośrodki doradztwa rolniczego (ODR-y) działają w ściśle określonym środowisku i dla niego. Wpływ ten jest dwustronny i powinno to znaleźć odzwierciedlenie w pracy edukacyjnej dla wsi. Dobrze przy tym byłoby, gdyby doradcy rolni pracowali również w szkole rolniczej (a większość z nich ma wiedzę i kwalifikacje w tym zakresie), a nauczyciele w doradztwie - na początku w gospodarstwach swoich uczniów, gdzie mogliby przybliżyć się do praktyki rolniczej. Wysoki poziom nauczania w szkole rolniczej gwarantuje bowiem przygotowanie bardziej wykwalifikowanych rolników, przyszłych klientów doradztwa. Jest to więc nie tylko korzyść dwustronna (dla oświaty i doradztwa), ale również dla rolników i rolnictwa.

Reforma administracyjna mogłaby - moim zdaniem - ściślej powiązać te formy oświaty. I tak, jeśli powstałyby duże województwa (12 województw w skali kraju), to w każdym z nich mogłyby powstać - na bazie jednego z ODR-ów - wojewódzkie ośrodki edukacji rolniczej. W ośrodkach tych - o określonej specjalizacji regionalnej - powinny być następujące działy:

1. szkolnej oświaty rolniczej, a więc nie byłyby potrzebne oddziały oświaty rolniczej w urzędzie wojewódzkim,
2. pozaszkolnej oświaty rolniczej,
3. doradztwa rolniczego,
4. ośrodek szkoleń dla doradców i nauczycieli szkół rolniczych.

Szkolenia dla rolników i podstawowe programy doradcze odbywać się powinny głównie w ODR-ach i ich rejonach, działających w podobnych strukturach jak obecnie. Ze szkodą dla doradztwa rolniczego byłoby zlikwidowanie dotychczasowych struktur organizacyjnych doradztwa (ODR-ów), chociaż na pewno będą potrzebne korekty obszaru ich działania. Z kolei w szkołach rolniczych - tak jak dotychczas - odbywałaby się nauka zawodu oraz przygotowanie do pracy w rolnictwie i jego otoczeniu. Szkół rolniczych w Polsce jest stosunkowo dużo, brakuje natomiast szkół przygotowujących do pracy w otoczeniu rolnictwa, dlatego też część szkół rolniczych powinna być - o czym była już mowa - przekształcona w tym kierunku.

3. Kreowanie rozwoju edukacji rolniczej

Wzrost znaczenia edukacji w przemianach wsi i gospodarki żywnościowej wymaga, aby więcej czasu poświęcić jej kreowaniu i koordynacji działania. Na bieżąco sprawami tymi zajmuje się wyodrębniona jednostka resortu rolnictwa (w Polsce *Departament Nauki Oświaty i Techniki*) odpowiadająca za politykę oświatową w obszarze swego działania, finansująca i uwzględniająca priorytety w rozwoju gospodarki żywnościowej i wsi. Do pomocy w rozwiązywaniu bieżących i długofalowych zadań w dziedzinie edukacji rolniczej jest placówka (lub placówki), która programuje, wdraża i upowszechnia zmiany w tym zakresie. Placówka ta ma niezbędną pomoc resortu rolnictwa dla określenia kierunków swojej działalności i programowania zmian w oświacie rolniczej. Resort ten - aprobowując proponowane zmiany - zwykle zapewnia środki na ich sfinansowanie. W Polsce jednostką taką jest *Centrum Doradztwa i Edukacji w Rolnictwie (CDiEwR)*.

Zarządzenia o utworzeniu i nadaniu statusu CDiEwR (Zarządzenia nr 2 i 70 Ministra Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej z 1991 roku) określają szeroki zakres jego działalności, który mógłby spełnić oczekiwania rolników i polityki rolnej wobec edukacji rolniczej. Niestety zakres ten w praktyce nie jest w pełni wykorzystany. Wynika to ze szczupłości środków kierowanych do Centrum na jego funkcjonowanie, a w następstwie tego niedostatecznej obsady kadrowej. W związku z tym należy zastanowić się, jakie należy wprowadzić niezbędne zmiany w tym zakresie, aby oczekiwania te - ciągle wzrastające - były w pełni spełnione. W tym celu konieczne jest wypracowanie systemu edukacji rolniczej i miejsca w nim omawianego Centrum.

Analizując potrzeby w zakresie edukacji rolniczej, statut CDiEwR oraz doświadczenia zagraniczne w tym obszarze działań wydaje się, że **Krajowe Centrum Edukacji Rolniczej** - które mogłoby powstać na bazie obecnego Centrum Doradztwa i Edukacji w Rolnictwie - powinno być zespołem placówek wzajemnie se sobą powiązanych i uzupełniających się. Centrum to - w moim przekonaniu - powinny tworzyć następujące placówki:

1. *Placówka Programów Nauczania i Środków Dydaktycznych,*
2. *Placówka Doskonalenia Nauczycieli,*
3. *Placówka Pozaszkolnej Oświaty Rolniczej,*
4. *Placówka Doradztwa Rolniczego,*
5. *Placówka Badań Edukacji Rolniczej,*
6. *Ośrodek Informacji Rolniczej i Wydawnictw.*

Utworzenie Krajowego Centrum Edukacji Rolniczej jako zespołu placówek jest możliwe na bazie obowiązujących przepisów. W ustawie o systemie oświa-

ty⁽²⁾ stwierdza się, że ministrowie w celu realizacji zadań edukacyjnych mogą powoływać w drodze rozporządzenia jednostki organizacyjne obsługi szkół (Art.25.3, s.1281), placówki doskonalenia nauczycieli⁽³⁾ (Art. 78.2. s.1289), placówki doskonalenia zawodowego i kształcenia ustawicznego dorosłych (Art. 68.1, s.1288), a jednocześnie „Organ prowadzący szkoły lub placówki różnych typów może je połączyć w zespół szkół i placówek” (Art.62.1, s.1287). Jest to jedna z możliwych dróg utworzenia Centrum, jako jednostki w pełni integrującej różnorodne działania edukacyjne na wsi. Innym sposobem rozwiązania jest nowelizacja ustawy o systemie oświaty i szerszego w niej uwzględnienia edukacji rolniczej, albo też odniesienia jej do innej ustawy określającej pracę edukacyjną dla potrzeb rolnictwa. Mam tutaj na myśli przygotowany projekt koordynacji doradztwa rolniczego w Polsce (łącznie z rozwiązaniami prawnymi), jego organizacji i funkcjonowania, miejsca w rolnictwie i na wsi, statusu, powiązania ze szkołami rolniczymi oraz roli CDiEwR w tym zakresie. Sposobów właściwego określenia funkcjonowania Krajowego Centrum Edukacji Rolniczej jest bardzo dużo, w zależności od przyjętej filozofii działania. Jakkolwiek należy trzymać się przepisów prawa, to nie mogą one stanowić bariery zmian, zwłaszcza jeśli są niezgodne z potrzebami w tym zakresie. Wówczas należy je znowelizować, ale żeby to zrobić, trzeba wiedzieć jakim celom mają one służyć i co dzięki nim uzyska się. Natomiast cząstkowe rozwiązania nic nie dadzą, a mogą jedynie zaszkodzić rozwojowi oświaty, o czym mogą świadczyć dotychczasowe doświadczenia w tym zakresie w Polsce (poczynając już od lat czterdziestych). Dłużej nie można czekać, jeśli chcemy przebudować rolnictwo i stworzyć warunki do wielofunkcyjnego rozwoju wsi tak, aby nie było ono barierą rozwoju gospodarczego.

4. Rola i funkcje Krajowego Centrum Edukacji Rolniczej w systemie oświaty rolniczej

Kierunki pracy Krajowego Centrum Edukacji Rolniczej powinny być wyznaczone, jak i oceniane przez Ministerstwo Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej oraz przedstawicieli szkół rolniczych, Ośrodków Doradztwa Rolniczego, Krajowej Rady Oświaty Rolniczej oraz Krajowej Rady Doradztwa Rolniczego lub innego organu samorządowego rolników o podobnym charakterze. Podstawową rolę w tym zakresie powinno spełniać Ministerstwo Rolnictwa i Gospodarki

(2) Także w Rozporządzeniu Rady Ministrów w sprawie zasad współdziałania ministrów w zakresie kształcenia zawodowego z dnia 12 października 1992 roku jest mowa, że „Minister Edukacji Narodowej oraz ministrowie (...) mogą wykonywać zadania związane z organizowaniem prac nad dokumentacjami programowymi i ich wydawaniem za pośrednictwem specjalistycznych jednostek organizacyjnych (Dz.U., nr 77/1992, § 3.3, s.1330).

(3) Mówią o tym rozporządzenia ministrów o powołaniu placówek doskonalenia zawodowego (np. Rozporządzenie Ministra Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej w sprawie placówek doskonalenia zawodowego nauczycieli przedmiotów zawodowych szkół rolniczych i gospodarki żywnościowej z 28 stycznia 1994 roku (Dz.U., nr 33/1994, s.482-484).

Żywnościowej, jako organ wiodący i finansujący Centrum oraz realizujący ściśle określone zadania wobec wsi i rolnictwa. Zadania te są wyznaczane przez realizowaną politykę rolną i politykę wobec wsi, a z tej polityki powinny wynikać określone priorytety wobec edukacji rolniczej. Priorytety te z kolei wyznaczają kierunki pracy Centrum i funkcje, jakie powinno ono spełniać w systemie edukacji rolniczej, w tym i doradztwa rolniczego. Podstawowe funkcje w tym zakresie są następujące:

I. Funkcje usługowe - w stosunku do swoich klientów, jak:

1. funkcje metodyczno-szkoleniowe w odniesieniu do nauczycieli, doradców i kadry kierowniczej,
2. organizowanie przepływu informacji z nauki do edukacji rolniczej, a stąd do praktyki rolniczej,
3. organizowanie i koordynowanie działalności wydawniczej oraz środków dydaktycznych dla edukacji rolniczej,
4. obsługa współpracy z partnerami zagranicznymi w obszarze edukacji rolniczej,

II. Funkcje sterujące - w zakresie określonym oddziaływaniem Ministerstwa Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej i zleconym Centrum do realizacji:

1. diagnozowanie stanu szkolnej i pozaszkolnej oświaty rolniczej oraz doradztwa rolniczego,
2. określanie priorytetów krajowych dla programów edukacyjnych i doradczych,
3. programowanie i planowanie programów edukacyjnych i doradczych,
4. koordynowanie i opiniowanie programów autorskich realizowanych poprzez szkolną i pozaszkolną oświatę rolniczą,
5. koordynowanie i opiniowanie programów doradczych realizowanych przez ODR-y i inne instytucje pracujące na rzecz wsi i rolnictwa,
6. przystosowanie szkół rolniczych i organizacji doradczych do nowych warunków społecznych i gospodarczych gospodarki żywnościowej i jej otoczenia.

Rolą Centrum jest więc oddziaływanie na kwalifikacje nauczycieli szkół rolniczych i doradców ODR-ów, kwalifikacje umożliwiające rozwiązywanie problemów rolników i ich rodzin, a także wiejskich społeczności lokalnych.